

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

III Epoca

Vol. XXV

Enero-Diciembre, 1966

Aspaldiko Teatro-Zale bat oraingo Teatroaren Aurrean

**Donostia'ko Erri-liburutegian 1965'eko Iraillaren
25-ean esandako itzaldia, Euskaltzaindiak eratu-
tako teatro-itzaldi saillean.**

Nork esan du Donostia zahar bezin eder ontan ez dagola «txiki-
erdi zale» besterik?... Emen, Erri-etxeko barren zabal eta apain au,
mukurru betetzen bildurik zaudetenok, beste egarri bat asetzero eto-
rri zerate, beintzat. Ainbeste jaun-andre gazte ta dotore nere begi
aurrean ikustea pozgarri zait benetan. Egun auetan Euskaltzaindia'ren
deia entzunez itzaldi ta teatro-ikusgarriak txalotzero etorri zeraten
guzioi eskerrik bizienak eman behar dizkitzuet. Euskal-Teatroa, gure
«Antzerti» dalakoa, goretsi nahi izan duzute, naski, gure aurretik
lan ortan leia izan ziranoi omen egiñez. Asi Marzelino Soroa... ta
Iraola, Pepe Artola, Gamboa, Illarramendi, Elizondo, Eleizegi, Aros-
tegi, Garitaonandia, Barriola ta Toribio Alzaga'raño... ildakoetan
ezagunenak bakarrik aipaturik.

Euskal-Teatroak Donostia'ko txoko ontan asiera izan zuala gauza jakiña da *Sokamuturra*, *Iriyarena*, tanborketa ta gañerako erri-festeen zalaparta artean, San Tomás eta San Sebastián eliza-zaindari zituztelarik.

Urte batzuen buruan gure Teatroa koskortu zan, eta Erriko Etxe ontan, bildurik gauden toki ontan bertan, ain zuzen, eta indar emateko Donostia'ko Ayuntamiento txit agurgarriak Euskal Iztunde Ikastola zeritzana, Deklamazio Eskola sortu eta eratu zuan. Oraintxe dira 50 urte (1915-1965). Egokiera ta mugona gizon aiek goratu ta jasotzeko. Eta guzision gañetik Toribio Alzaga, Akademia orren zuzendari ta il artio beti eragille bikor eta argia izan zana. Or, mai buruan nagusi, gure adiskide don Iñazio Muñoz-Baroja daukagun ezkeru, etxe ontako erri-gizon eta alkate agurgarria danari, errespeto ta begirune osoz eskari bat egitera ausartzen naiz. Alegia, orain 50 urte Donostia'ko Udal-batzarrak Euskal Teatroaren Eskola sortu bezela, gaur indar berri bat eman dezaiola; aurtendik asita laguntza audiagoa eskeñiaz. Ayuntamientoak beste buru auste zorrotzagoak ba ditula badakit, baiñan alare egungo Donostiak, Universidade ta guzi, bere Iztunde Ikastola gaurko neurrian jarri behar du oraingo aldiari dagokion kezka, ta gaurko jendearen gora-beherak aizatu ditzan.

Agur au, ez litzake osoa izango, azkenik, ez ba nieke emendik diosal bero-bero bat zuzentzen, Iztunde ikastolan lanean darraitenoi, Andre Maria Dolores Agirre argia buru dutelarik. Eta oiekin batera «Jarrai» taldeko gazte bizkorrai, itzaldi onen ondarrean euskal-teatro agerraldi batzuek eskeñiko bait-dizkigute. Iñor ez aztutzeagatik, aita ditzadan, bukatzeko, Bizkai'ko muturretik Zuberorano diarduten mota guzizko euskal teatrolariak. Agur Xibero! Zuetarik ohore gure Erriak! Ez dugu beñere behar aña jokalarari auen lan, neke ta borondatea ordainduko. Ez diru gosez, baizik beti musu-truk egiten dutena.

Ez ahal dugu auxe maitasun agerkairik amultsuena? Zaletasun eder au, Erri xehearen gogo bizi onek, erritasun-galeak eragozpen guziak garaituko ditu.

BARATZA'tik AKADEMUS'en JARDIÑERA

Marzelino Soroa orduko euskal teatro-berriaren sortzallea umore oneko gizona izan zan.

Donostiar, kaletar, koxkeroa, baita ere mendixka ta baratz-zalea, orde. Kai-inguruko kale bazterrak ondo ezagutu ba zituen, ez zituen gutxiago maite Donostia'ko mendiballara, auzo ta baserriak: Amara, goi ta beheko, Egia, Ibaeta, Loyola, Lugariz, Ulia, Zubieta ta abar. Baratz eta mendi gai ontaz alkar-izketa txit atsegiñak idatzi

zituan, orain «Auspoak» liburu berri batean argitaratu dituanak (1). Bilintx bertsotan eta Soroa itz lauz ditugu garai artako euskal-donostiar idazlerik jatorrenak. Soroa'k kaskarinkeria ezik landetako landare ta barazkiak gogoko zituala adierazteko beste bere bi liburu aitatzea aski da: *Azak et Naste* deritzatenak eta Baroja'ren etxean eginak (2). Eta aza, tipula, babazuri ta illar artean sartu zizkigun bere lenengo komeriak. Orregatik gaurko jende askorentzat ez dute balio aundirik. Aza-olio ta antzeko bazka ez dala txarra, esango nuke, apetitu ona ta urdail ohea izan ezkerro. Arruntegia, behar bada. Aitor dezagun gaurko jan-gartsuen ao-sapaia piparrak ozpiñetan nahiago dituguna. Eta barazkietatik letxu, persil, porru, orriburu (alkatxofa) geiago eskatzen ditugu ta afrodisio-belarra bera ere bai, iñoiz... berdekerien tartean.

Marzelino Soroa baratz-zaiari jarraiturik ez dakit Euskal Teatroa'ren baratzan gerotik landare mardulik ondu degunik. Uli mendiko illarrak paregabeak dirala egia da. Baiñan baita ere ez dirala naikoa. Gure baratza zabaldu ta aunditu beharrean gaudela. Ta eltzerako barazki ta janaria ezik gure adimen ta usnarako lore eder usaintsuak erein eta sortu behar dituguna. Onela gure euskal teatroa ondo ongarrituaz lur etekintsu, loretegi eder billakatuko da. Bertan kampotik ekarritako landare arrotzak aldatzea onuragarri litzake askotan. Ez uste izan, alabaña, erbestetik barrabaselarrik ekarri beharrik dugunik. Ontatik naikoa ta geiegi baitugu etxean.

Ugaritu dedilla, aldiz, gure baratzan Miosotis loretxoa. Onek gaingañetik gauza bat adierazten bait digu: «Ez nitaz ahaztu, ez gurea ahantzi». Ots! euskera maita ta lagundu behar dugula beti. Miosotis loretxo-sorta bihotz-ondoan eramanez.

Biur dezagun gero Marzelino Soroa'k utzi zigun baratza Akademu's-en Jardinean. Au pinpirinkeri belaxka ba derizkiozute, beste edozein irudi ar zazute. Ots: Gerezi-arbolen Baratza (Txejov); ala URSS'ko Koljoz batena.

ASPALDIKO teatro-zale bat ORAINGO TEATROAREN AURREAN

Orain, jaun-andreok, barkatuko ahal didazute, sail ontan nere buruaz itzegin beharra: gaiak ortara bultzatzen bait nau. Aspaldiko teatro-zale nazute, bai, eta nahi ta nahiezkua zait arpegi ematea. Gaztedandik, opor orduetan, teatro-baratza lantzen asi nintzaitzuten; eta geroztik, asko edo gutxi, atxurrean jarrai izan dut.

(1) *Baratzan*, Auspoa Liburutegia, Tolosa, 1963.

(2) *Azak eta Naste*. Baroja Etxean, Donostia 1894/1895.

Nere nekazaritzaren balioa geroak esan beza. Nik ezin dezaket besterik esan zahartuxea arkitzen naizela baizik. Azalez, gazte itxura gordeagatik gerria gogortzen asia daukat; bihotza epeltzen, eta okrrago dana, buruko barne-muñak igartzen. Eta buru-antena ernai ta eze eukitzca, oraingo aldiko eguratsa sumatzeko da gauzarik beharrezkoena. Itsu ez ba gaude berehala azaltzen zaigu zaharren eta gazteen arteko auzia. Zaharrok ez ditugu gazteak begi onez ikusten; eta aitzitik «gazteok» zaharra aitatzean «txarra» itzetik ez dute asko bereizten. Gauza antzekotzat erabil oi dute sarritan (3). Onek ez nau arritzen; eta are gutxiago asarretzen, gazte ta zahar, antziñazale ta oraingozale arteko eztabaida aspaldikoa bait da. Beti alatsu izan oi da. Batik bat, Literaturan, eta teatroan, geiago, noski, oraingo gizaldikoek aurrekoen lanen iritzia ematen dutenean. Esaera zaharrak dio, ordea, «gaztea ere bere bideak arrapatuko duala». Gai au astirotxo gogarzteza guztioi izango zaigu onuragarri. Gogoetan asi gaitezen bada.

Euskaldunok, oso gaituzu minbera-errez, muzin, sentikor eta zapuzkor. Kritika ta maxiaketarik txikiena nekez eraman nahi izaten dugu. Eta maiz, gizalegerik gorde gabe ta jendetasunak eskatzen duana azturik elkarri zakarki erasotzen diogu. Egia da, ta esan dezadan lehenbaitlehen, beste toki ta errialdeetan berdin gerta oi dala. Gizonezkoen griñak nun nahi antzekoak bait dira, bai antziñan eta bai gaur egunean. Ezin ba ditugu guziak kendu, leia gaitezen beinik bein, eztitze arren.

Beaumarchais prantsesak aspaldi esan zuen: *La république des lettres est celle des loups*. Beti oska elkarri otsoen arabera. Letradun eta idazle jendea maizenik lagun-urkoarengatik gaizki esaka ari izaten da. Baiñan goresmen geiegi ta losintxak askotan intenzio txarra du. Orregatik gure kaiskallu aundi Unamuno'k zorrotz galdegiten zuan: «¿Contra quién va ese elogio...?»

Beste batzuek, berriz, ez dute bihotz-aunditasunik iñor goratzeko. Pirandello'ren ustez, au kritiko askoren pekatu larria da. Azorin idazle leun eta gozoa degu ta zentzun aundikoa. Bere lenengo nobela *La Voluntad* deritzan liburuan, gai oni buruz era bat iritzi zuzen eta egiazkoak azaltzen dizkigu. Ezin ta obeto, letradun ta idazleen arteko gorroto, ezin-ikusi, bekaizkeri, ta zapuzkeria agertzen ditu. Sentikortasun onek ba du bere izen jakintsua: «cenestesia». Korputz eta animetako medikuek ondo ezagutzen duten gaitza.

Eritasun au sendatzeko doai-birtute bat ba omen da: *ataraxia* deritzana. Euskeraz: lasaitasuna, gibel-aundi, bizkar zabal izatea, entzungor egitea. Kristau itzez: umiltasuna. Gure lanak txartzat jotzen ba dituzte, isildu, ez aditua egin. Onak baldin ba dira here bidea

(3) Oni "belaunaldien (jenerazioen) burruka" deritzaie.

egino bait dute. Ez da iñor utsik gabea. Lehen aitaturako «Azorin» bera, idazleen arteko eztabaida ta burrukaz ain itz zuhur ta zentzukoak esan da gero Lope de Vega'ren teatroatik diño: «enfático insoportable dala» Ots! anpatu ta gogaikarri! Antzerkigille aundi onengatik orrelako kritika zorrotz eta gogorra egiten ba du, ez da arritzeko, gu, komerigille koskorrengatik, zenbaitek, zakurra-renak esatea. Gerok ere, Azorin'en teatroan akats ugari arki genitzake. Nik uste Azorin'ek itz gogor aiek idatzitakoan oso oker zegoala. Gaztetasunaren ergelkerian! Orain 70 urtekoa! Gaur ontzat artzen ez duan iritzia. Iritziak aldakor bait dira! Umotu beharra dute. Ontan, arrazoiz, Menendez Pelayo, Fitzmaurice-Kelly ta irizle geienok, Lope de Vega teatrogintzaren gallurrean ipintzen dute. Aldi guzietako dramagille aundienen artean. Eta Fitzmaurice-Kelly areago doa oraindik esanez: Alegia, errezago dala Shakespeare berri bat sortzea, Lope de Vega berri bat baño...

Beraz... Teatro-barrutian, beste arte-lanetan bezela, zer dan benetan goitar, on, ta galleñ ezagutzea ez dala gauza erreza ikusten dute. Ez lehengo egilleetan eta are gutxiago oraingoetan. Batzuek goratzen dutena besteok lurrera botatzen dizute. Au onela dala erakusteko gaurko idazle ospetsu Ugo Betti ta Camus'engatik kritiko batek diñona irakurriko dizuet: (4) «La representación de la penúltima de las obras de Ugo Beti en París, fue decepcionante. *La llama y la ceniza* tiene todas las características de la obra de vejez. El drama se diluye en frases, en lamentaciones, cojea, resulta inverosímil. No es fácil reconocer al ilustre autor de *La Isla de las Cabras*.» Betti italiarrangatik ez ba da samur mintzatzen ez du Camus idazle prantzesa biguñago artzen. *Le malentendu* orain 25 urte zerbait zala uste izan ba zan, gaur onela juzgatzen du: «Obra creada sobre situaciones arbitrarias, artificiosas, cerebral, deja indiferente al espectador. Su falta de aliento y de verdad ha sido señalado por toda la crítica y percibido por el público en el que ha dejado un regusto de desilusión.»

Teatro-aldizkari, paper eta liburuak antzeko iritziz beterik datoz. Geiago irakurtzea aspergarri litzaizuteke ta alperrik luzatuko luke itzaldí au. Esandakoaz aski izango da gaur egunean. Teatro eremuan iritzi argi ta zeatzak tinkatzea zein zailla dan jakin dezazuten. Orduan galdegingo didazute, agian: Nola joka gai ontan?, nola garbi ikusi teatro-lanen balioa? Ez al da zuzen erabakitzeke lege, arau ta oñarri jakiñik? Bai noski. Ta ori da aztertzeraz goazena.

(4) *Acto primero, número 66, Madrid. José Corrales Egea. 1965.*

TEATROGINTZA

Komeria bat sortzeak, dramakizun bat bururatzekak ba ditu bere lan eta nekeak. Gaia ondo ikusi, aztertu ta aukeratzea lendabizi, joku-lagunen karakterrak berezi ta borobildu. Gero, jokuaren abiadura, jarduna, ekintza, mogimendua bizkor eraman; mintzaira, pentsaera, elkar-izketak sakon, zorrotz, bizi ta berezkoak sartuaz; ta guzia maite-miñez, graziaz oretua. Ta azkenik, korapillo ta lokarriak itxuraz, lotu ta askaturik; maratil eta krisketak behar diran lekuan ipiñiaz. Teatrogintza lantegi bat duzute esku ona, ofizioa eskatzen duana. Etxegintzak plano ta proyektoa, ots asmo bat behar dituan bezela, dramagintzak gogai bat, kezka bat du sortzaille. Ispiritu ta asmamenaren goi arnasa nahi ta nahiezkoak zaizkio.

Teatro eraikintzak etxearenak aña puska ditu: atepak sar arazteko; leioak aize ta argia sar ditezen; illunpean egon ez gaitezen ta arnas ar zagun. Tellatua gaña estaltzeko; ta tximinia sua piztutakoan keak ito ez gaitzan. Eta tellatuari gallur-bizkarra jarri ta gero zerbait geiago erantsi ala kentzea itsusi da. Aldez aurretik teatro-zurgintza ta arotzeria ondo neurtzea obe.

Lan gaiok mota guzitakoak izan ditezke: arri, burni, lur, arri-lu, zurezko ala kristalezko... Teatro itzez: farsa, komeria, drama, tragedia, abar eta abar. Baiñan gaiok ez baditugu ondo banatzen eta egoki erabiltzen teatrogintza baldar eta trakets aterako zaigu.

Soñeko jantzi batekin berdin gerta oi da. Oial ta euna aberats ta dotoreak izan arren gaia gazki ebaki ta okerrago josia baldin ba dago, soñeko ta jantzia baldar eta itsusia izango.

Aldiz, apañagoak, mantar eta perkalezkoak izanagatik, neurritz ebaki, txukun josi, soñari loturik baldin ba daude.

Ez da aski gaia sakon, berri, zirarragarria izatea, zabar, motel eta baldar erabiltzen bada.

Teatrogintzak gaiaren indarra eta teknika berriaren lilura ez ezik grazia behar du beti. Au ez da ikasten. Norberak du berea. Alare liburu asko dira erakusgarri ta nik batik bat, nere aolkuak zerbait balio ba'du, Gouhier Sorbona'ko filosofo ta irakasle jakintsuerenak arduraz irakurtzea esango nuke, beste toki batean aitatu dedanez (5).

KRITIKA

Kritika mingañaren antzera gauzarik on eta txarrena dugu, erabat. Baiñan beti beharrezkoa.

Kritika tajuz eta zuzen egiña ordea. Zentzuz. Ez nator bat Boi-

(5) *L'essence du théâtre*, Paris, Plon, 1943.

leau'ren esanarekin: *La critique est aisée, l'art est difficile*. Arte-lana egitea, gaitz da egia benetan; ta kritika ere, or nunbait. Onen egitekoa, ederra nun, eta itsusia nun asmatu ta agertzea dugu. Eta orretarako lanak luze laburrean neurtu ta xehetasun guziak ikusi ta nabari behar ditu. Hori da sasi-kritikoez ez dakitena.

Gustatzen zait edo ez; gogoko dut edo ez besterik ez esatea gauza motza da. Ta gogoko zaidana on dala, ta gogoko ez zaidana txarra dala legetzat artzea iritzi txarra osoro. Oraindik makurrago lan bat goratzea, egillea adiskide ta kideakoa dugulako. Eta makurrena, naski. alderdikeriaz, griñaz edo teatroz zer ikusi ez duten beste zalekeriaz, zer nahi uskeri gora jaso nahi izatea. Eta politikakeria sartzen baldin bada ainbat gaiztogo. Tirria au izagarria da: gezurti ta ukakorra, bere aldekoa ez baldin ba'da. Onela gertatu zaio Alejandro Casona'ri bere zenbait teatro-lanekin (6). «*Primer acto*» aldizkariaren irizle dan Fernandez Santos'ek eskuitartzat artzen du ta estetika aitzeki maitzeki jarririk «mediocre», kaskar eta antzekoak erantsiaz. Alegia: «El derechismo no puede penetrar en la verdad» sa.i-arrazoia lekuko. Teatro-zale txikia izan arren Pio Baroja'k Etxegaray dramagillearen lanai buruz auxe dio: «En su tiempo los grandes defensores de Etxegaray fueron los revolucionarios. El público que hubo en los estrenos a su favor estaba dirigido por radicales y masones. Ahora en cambio los hostiles a Etxegaray son los revolucionarios contra los conservadores.»

Eta beste toki batean Baroja'k, botatzen asten danean ez da makala gure gizona, au dio: «He leído algunos dramas famosos de Etxegaray: *El gran galeoto* y *Locura o santidad*. No sé cómo un hombre de talento pudo escribir esas dos obras que me parecen detestables. Retórica enfática, vulgar, pasiones y problemas que no existen.» Egia nun dagón? Zuek aukeratu! Ez jakiñen artean buru bezenbat aburu arkituko dituzute. Jarrai, beraz kritikalari zuhur eta zuzenai. Auek ez bait dira berrieriaz, vanguardismo dalakoaz geiegi arduratzen. Antziñako Historia gertakizun zahar bat ala ipui bat, teatroz askozaz berriago izan diteke oraingo gaia duan beste edozein antzerki baño.

«Romulo aundia» Erroma'ko azken kaisarra gai arturik Duerrenmatt'ek egindako antzerki lana (*Romulus der Grosse*) ikusi dezutenok arrazoi emango didazutela uste dut. Eta beste aleun eta aleun arki ditzazuteke. Tartean Brecht'en *Galileo Galilei*, *Eduard I*, *Mutter Courage*, Camus'en *Kaligula*, abar eta abar. Arte ta antze-lana bat dituzta politikakeria bestea. Ontan oso aurrerazale izan diteke bat, matxinada zalea nahi ba duzu, baiñan sena berezirik ez ba du teatro, mu-

(6) Primer acto. Madrid 1966. Memorias. Madrid (Minotauro) 1955.

sika, pintura edo beste zer nahi antze-lanerako illunpean ibilliko zai-
gu. Ez ditzagun gauzak nasita nahaspildu. Ondorengo antzua ematen
bait du. Ezaguera duan kritikoa ez da ortan erortzen. Eta Kritika
ta maxiaketa aizatzen ari naizen ezkerro ta emen aurrean don Teo-
doro Goñi de Ayala jauna ikusten dudalarik txaloketa sendo jo de-
zaziozuela eskatzen dizuet. Merezi bait du. Urte ta urteetan *Pueblo Vas-*
co, *Diario Vasco* egunkarietan euskal teatroaren onean jardun dala-
ko, gure Antzertia jaso ta goratuaz. Ar dezala gure eskerronaren agu-
rra ordainez. Zer dan on eta zer dan txar; zer dan eder ta zer dan
itsusi arte berrian ez da errez bereiztea ta are gutxiago Teatro bar-
rutian.

Ez da jakituri utsez nabaitzen. Sarritan, publiko-jende arruntak,
teatroak ematen duan batasunean sarturik zuzenago irizten eta juz-
gatzen du intelektualen bakar batek baño... Eta Goethe'k ederki esan-
zuanez: Publiko-jende arrunta nardagarritzat daukatenok ere onen
txaluaren billa dabilta. Ta publiko-jendeari onela dio:

Zer nintzake zu gabe
publiko-jende maitea?
Bakarrizketak nere sentierak
mutuak nere pozak.

Ez aaztu: Publiko jendeak azken itza bere. Erdeñuz artu orde leia
gaitezen ezi ta goruntz jasotzen. Euskaldunok materialista, diruzale,
Axular'en itz giarra erabillirik, *sabeldarraio* gerana aitor dezagun. Bai-
ñan jende xehe ta arrunta sabeldarraio (pancista) izatea baño okerra-
go da, behar bada, zuzendari, gidari ta jaunskil, izan nahi dutenak
«zimadarraio» (fanático) ala «setadarraio» izatea. Auek amildegira
eramango bai gaituzte. Guziok pekatari ta obendun gaituzu. Orixe za-
nak esan oi zuan: «*Gaiztoa naiz*». Gu ere alatsu. Edozeiñek du es-
kubidea bere iritzia esatekoa baiñan, kontuz besteren lanak balio ga-
beak, utsak, ezerezak ta baztarrera botatzetik. Norberak bere lanak go-
ratzea, aldiz lotsagarri xamarra da; arto bero usaia edatzen du. Ge-
roak esan beza! Bego ortan bitartean. Italiarron mintzoz: «Ai pos-
teri l'ardua sentenza.»

Zer dan on eta zer txar arazo ontan aspaldi Perez de Ayala'ren
«Las máscaras» liburuetak baten irakurritakoa gogora datorkit.
Guziok dakizutenez, Jesukristo gure Jaunarekin batera gurutzean la-
pur bi josi zituztela. Auetako bati, gaizki egindakoaz damutu bait zan
eta Kristo'k barkatu ez ezen egun artan bertan Berarekin Paradisuan
arkituko zala agindu zion. Damutu zan lapur oni, «lapur ona» de-
ritzaiogu. Perez de Ayala'k ordea, iriparrez, lapur «ona», benetako
lapurra bestea zala: damutu ez zan gaizkille-lapurra. Eta damutu
zana, berriz, gizon ona bai, baiñan lapur bezela txarra. Gertakari

onek bere mamia ba'du ta teatro kritikio-masiatzalleak jateko opilla.

Isillik egotea gauza ona da geienetan. Baiñan iñoiz ziria sartzen ere jakin behar dugu. Irri egin zagon, bai, irri eta mirri. Irria luze eta nigarra labur. Eta asarrerik beñere ez. Ataraxia!

Eta ez batera jaramonik egin nahaspilla zaleoi; ur arre ta zikineten dabilzanoi. Luzarora arte lanak argitu ta garbitzen bait dira. Eta merezi dutenak gañean azalduku dira olioa bezela.

GOAZEN AURRERA!

Bai, goazen aurrera! baiñan noizik beinka ta zearka atzeruntz begiraturik. Bada, giza-zibilizazioa bezin zaharra bait da Teatroa ta antziñatearekin lokarri ta edeak puskatzerik ez bait dago. Aurrera joateko ere atzera begira zagon. Euskal idazle ta komerigilleengatik noiz nahi esan eta paperetan ere argitaratu bait da lareun urte atzeraturik gaudena.

Au akats eta akarra ezik goresmentzat artu diteke. Eta umorerik galdu gabe aurrerazale purrukatoi erantzun genezake, 400 urte atzeraturik egotea obe dala ta ez 40 urteko atzerapena, besterik ez izatea. Teatroa'n 400 urteko atzerapena Shakespeare ta Lope de Vega'ren giroan bizitzea da; eta 40 urteko atzerapena, berriz, «dadaismo» ta geroztiko moda txatxu guzien mendean bizitzea. Berrizale itsuok ez dute oartzen, orain berrogei urte, ta baita ere orain ogeita amar urte «*vanguardia*» zana, gaur «*retaguardiako*» illunpera erorita dagoa. Moda ta olatu berri guziak berekin dakarten gaitza da hori: igeskor izatea. Klasikoak aldiz... iraunkor.

Aurten ere, ain zuzen, 1965'ko Nancy'ko Teatro sariketan, Europa guziko taldeen artean lenengo sariak irabazi dituzte: España'ko T.E.U.'koak Lope de Vega'ren «*Fuenteovejuna*» antzerki ospetsua antzeztuarik; ta Frantzia'ko «Louis le Grand» taldeak Marivaux'ren «*L'héritier du Village*» komeriarekin. Lan oriek ez dira gaur goizekoak eta erbestean zer gertatzen dan jakin dezaten aitatzea komeni da. Arrokeria ez jakiñaren alaba izan oi baita geienetan. Eta ikasi gabe aurreraegi joan nahi dutenok ez bait dute betarik artzen begien aurrean eta auzoan daukatena ikusteko. Lanbide ortan lagundu nahi nieke ta nere buruz ari beharrean iritzi argiangoak emango dizkiet, Paris'eko aldizkari «progresista» (7) ESPRIT'tik arturik. Aurtengo Mayatzean berreun eta geiago orri dituan banako jori bat argitaratu du: *Théâtre Moderne et Théâtre Populaire* izenez. Eta gai auxe oparo araka ta aztertzen du. Ez dut esan nahi errebista ortan azaltzen diran iritzi guziak onesten ditudanik. Ez.

(7) Paris Mai 1965. N.º 5.

Irakurri ondoren ta neronek egosita gero, labur zurrean bederik eta nere gisara adieraziko dizkitzuet.

DADAISMOA TA BERE IZTAR-LENGUSUAK

Lehenago aitatu dizuet europar gerrate aundiaren ondoren, 1920 urte inguruan Arte kontuan «dadaismo» zeritzan sasi-eskola berri bat sortu zala. Baita teatro barrutian eta baita beste literatura lanetan. Moda hura zer izan zan? Erdal iztegiek diotenez: «*Imitación de las manifestaciones intelectuales más inferiores.*» Euskeraz esanda: «giza-joera azpikoi ta biurrien antz-bidea». Orduko idazle ta dramagille askok bide artatik jo zuten. Baiñan moda berriekin gerta oi dana: laister etorri bai, baiñan aguroago sunsitzen dirala, bereala azturik gelditurik.

«Dadaistek» zioten Artea, antze-lana, milikeria besterik ez zala. Usai txarreko itza erabilliaz Artea... «le mot de Cambronne» omen.

Artearen gañetik beste kezka nagusiak jartzen zituten: matxinada, erreboluzioa, griñak, alderdikeria, abar eta abar. Idazle aietatik bat bakarrik aitatuko dizuet gaur bizi eta aiputan dagoana (8). Erwin Piscator, teatro gizon ospetsua. Onek teatro-politikoia sortu nahi izan zuan (Politisches Theater). Teatro bat, alegia, matxinada ta erreboluzioaren serbitzari izango zana; eta ez Artearena. Au bazterrean utzi behar omen da. Ordez, sozial gaiak, gizarte auzia, gizonen kezka ta errak astinduaz.

Dadaista aiek, asmo zuzenez, gizarteko gaitz, diruaren morroi-tza, justizia eza, bidegabekeria, sendatu gura zutekean. Zakur-amets urdiña! Ez dago gaurko munduari begiratzea besterik zer nolako aurrerapen urria lortu duten ikusteko. Mundua ta gizartea obetu beharrean gaude: baik! Errelijioa'ren, Filosofia'ren, Gobierno ta Elizen egiteko ta elburua da hori. Alabaiñan, nola asmo ortara teatroaren bidez iritxi? Eta dadaismo bidez are gutxiago. Erremedio ta sendabidea ez bait daude griñai su-eman, errak piztu ta alderdikeria ugaritze ortan. Ez! Teatroa, nere ustez, elkartasun lekua, batasun tokia, guzian «Antzoki» izan behar du. Eta ez jendea elkarrengandik bereisteko jokua; ez zimadarraiokeri (sektarismo) galgarria, ez «apartheid» bat. Ezta iñundik ere snobismo utsa gizonen anaitasuna puskatu ta birrindu dezakena.

Teatro'tik Artia, antze-lana, uxatzen ba duzute eta onekin poiesia, grazi, irudimen, metafisika ta aztikeria oso teatro arrunt eta azalekoa geldituko da. Murrirtza bait da iturri orietatik gozotasunik artzen ez duan drama ta teatroa.

(8) 1966 urtean il da.

Teatro politikoa esaten da. Bai! Konporme! Teatro lan aundiek beti ikutu oi dute zerbait politika gaia. Politika goitarra orde! Lekuko or ditugu: *Edipo*, *Julio César*, *Hamlet*, *Zalamea'ko Alkatea*, *Fuenteovejuna*, abar eta abar. Politika gaiak alderdi asko ditu, alabaina: ez bat bakarra. Ikusbegi batek perspektiba asko dituan eran. Orregatik ez zaie alde batetik bakarrik begira behar. Teatro'ko publiko jendea gizarteko gizon-emakumezko guzietan osaturik dago; ez klase batekoak bakarrik. Ez du «*klasista*» izan behar guziena baizik, aundiki, ta jende xehe, zahar eta gazteena, bakoitzari itzegiñez, nori berea emanik.

Beste itzetan esanda: Teatroak zabala, oparo, sendimendu poiesiz eta itxaropenez aberats; eta ez estu, ertsi, urri, elkor eta motz. Ots! au da gutxi gora behera Leonard Pranko'k «*Esprit*» aldizkarian idatzitakoa, ta nik laburturik euskeratu dizuedana. Eta beste gai askoren berri ezin emanez egilléen izenak bederik aitatuko dizkizuet; J. L. Barrault; Jean Vilar; Bernard Dort; René Kaes; Alfred Simon eta J. M. Domenech zerok, noiz bait, aien lanak arakatu nahi ba zenituzteke.

Emen ajola aundiko oar bati eman behar diogu leku: gure teatroa, alegia, ez dezakegula beste teatro aundi, umotu ta indartsuen parean alderatu izan. Pranzez, ingeles, español ala katalanezkoa dala. Hauek, ideia sakon, asmo ta mezu guzien ernemin ta mutitegi ditugu. Beti azken moda berriai begira egon ditezke. Euskal teatroari ezin zaio oraingoz beste orrenbeste eskatzen ahal. Euskal-Erria, erri bezela sendotzea, euskaldungoa bizkortzea izan behar du jo-muga ta elbururik nagusiena. Gure teatroa ez da ogibide, ez antzerkigille ta ez antzezlarientzat.

Ez da «komertziala»... beraz gaitz ontatik aske dago. Burgeskeriaren arriskuan erortzeko urruti dabil oraindik. Euskal zaletasuna ez bait da zoritxarrez gure «burges» jendez jabetu. Hau gerta dedinean izango da, gure teatroari beste bultzada emateko egokiera.

Egun hori eldu dedilla lentbaitlehen orduan euskal teatroa mundu guziko errealdadeen ispillu oso ta egiazkoa ta betea izan ditzake.

Aurrerazale ta «*vanguardista*» aipua duten antzerkigille ospetsu zenbaitek, azkenean «palinodia» kantatu dute. Batik bat Alfonso Sastre ta Buero Vallejo'k onela mintzatuaz:

«Politika-teatroa ez dala beti gari garbia. Demagojia lasto ta galztua dituala tartean», Sastre'k aitortu duanez. Eta Buero Vallejo'k berriz: «Teatroa ez dala sendagille-mediku eragikorra, geienez, petrikillo ala sendalaria baizik.»

Erderaz itzez-itx aldatuko dizuet zeatz irakurri ditzazuten. Cuadernos para el diálogo aldizkaritik arturik (Teatro Español, junio 1966. Mesa redonda de autores.)

Alfonso Sastre: «El problema del teatro no se puede plantear hoy, exclusivamente dentro del teatro. Sino que hay que plantearlo en el teatro y fuera del teatro. Entre otras razones para salvaguardar «la pureza estética de nuestra obra» porque en nuestra obra quizá no tenga por qué estar incurso «toda» esa corriente de actividad política.»

«Me refiero a que este tipo de dispositivo ante la sociedad parte de un autor teatral, garantiza a ese autor teatral contra la ganga demagógica que puede incluir en la obra.»

«El teatro llamado social a veces de carácter superficialmente agresivo, se produce en algunas ocasiones por una exasperación ante el miedo pero resulta que ese teatro hiperpolitizado es doblemente inútil porque produce un género poético malo, y además por el hecho de que es malo, de que es inauténtico, *es también socialmente inútil.*»

«Yo quisiera todavía aclarar cuál es mi posición, ya tanto de defenderme contra el optimismo que en algún momento he tenido, y el cual consistía, justamente, en tener demasiada confianza *en las consecuencias social-políticas del trabajo propiamente teatral.*»

Buero Vallejo: «A la pregunta de si el teatro es buen cirujano yo dije: creo que puede ser a lo sumo buen médico pero difícilmente un buen cirujano.»

«Entiendo que las actividades de la cultura en sus planos superiores son muy importantes, pero que su influjo no es resolutivo ni directo. Va por vías que requieren más tiempo y sus resultados son a veces mayores que los de otras actividades más directas. Pero para alcanzarlos hay que dar tiempo al tiempo.»

TEATRO ERRIKO, GIZARTEKO ta EUSKALDUN

Berez, Teatroa beti da gizartekoa, soziala, publiko jendearentzat egiña. Batik bat erriko jende xehe ta apalantzako. Guzientzako ta ez jaun-andre batzuentzako naiz jakintsu ta aundienetarik izaki. Auek, esate baterako, A. Gide, Montherland eta antzeko ao-txuriek antuste ta arrokeriz ez dute jende xeharen artean sartu nahi izaten.

Ez dugu beñere ahantzi behar Teatro'ra doanak bere nortasunetik zerbait galtzen duala; eta beste publiko jendeaz bat egiñik mailla berdiñean jartzen dala. Teatorra joan nahi izatea norberak bakarrik par egin, malkoak isuri ala txalo jotzea bidegabekeria da.

Teatroa baltsakor, komunitario. Eta auzo-lana bezela guziekikoa.

Teatro universal orokorrak hori eskatzen baldin badu, gure euskal teatroak areago. Euskera dagon kenka larriarengatik politikierietatik kampa gorde behar dugula esaten ari zaizkigute. Eta arrazoi dute.

Euskera alik eta jenderik geienena izan dedin eta ez alderdi batena bakarrik. Alare bizi izaten aski lan izango du. Bada, nere irudiko euskal-teatroak ere bide ortatik jo behar du, geiegi nabarmendu gabe, publiko jendea uxa ez dezagun. Orrek ez du esan nahi gure Teatroa giarrik gabekoa, kezka ta problemarik gabea, mezurik ez dakarkin teatro belaxka. Hori ez iñundik ere! Gure bizitzaren agiri ta ispillu baizik. Egia ta errealdadez gañezka. Ez edertua, baiñan ez zatartua ere. Beti gure erritasunaren alde jokatuko duana.

TEATRO BERRIZTEA

Teatroa Akamedi arautik ateraztea, berritzen alegintzea, ta alda-keta bidetik bultza egitea ondo dago, ingurumaiko egiatasun eta errealdadea ager ditzan.

Onela gizarteko problema, kultura ta diru arazoak dramakizuntan leku izan dezaten. Egipen au, berrizte au, astiro doa, uste baño nekezago bait da.

Bitartean berrizale amorratu ta «*vanguardistek*» leiatu arren, antziñako teatro lege ta arauak dira nagusi, Shakespeare buru dutela. Aristoteles zaharra dramagintzan beti dabil gidari; eta Grezia'ko Trajeri maisuen oiartzuna ez da oriandik itzali.

Goraxeago Erwin Piscator (Berliner Ensemble) teatrolari alemana aitatu dizuet. Gaztetan «*dadaista*», matxinada-zale, aurrerakoi, ots, progresista... Zahartuta gero, bestela agertzen zaigu, aitortu ala ez. Alegia klasikoen bidera itzulia.

Piscator izan da «*Der Stellvertreter*» erderaz «El Vicario» Rolf Hochhuth aleman idazle gaztearen drama sarkorra azaldu ta antzeztu arazi duana. Ez noa orain ots aundiko teatro-lan orren mamian sartzera. Gutxiago oraindik, Aita Santu Pio XII'garrenaren jokabidea, juduen auzian, zuzen eta zeatz erabillia dagon ala ez, juzgatzeraz. Ezerz esango nuke, nereko! Zoritxarrez, ordea, teatro-lan oparoa dala aitortuko dizuet; garaipen aundia izan duana ta antziñako epika ta historia-draman antzera ederki egiña. Piscator berak jarri dion itzaurrean esaten du: Hochhuth hori Shakespeare, Schiller eta beste maisuen bidetik ibilli dabillega ta *El Vicario*'ren egillea goratuaz onoko itzok geiturik: «Ha desarrollado artísticamente el tema elaborado con método científico, ordenando y articulando sus ideas con la técnica, lo digo con plena conciencia, de un dramaturgo de clase» (9). Beraz,

(9) *Der Stellvertreter*, Berlin, Rowohlt Verlag, 1963: "Hochhut breitet wissenschaftlich erarbeitetes Material kunstlerisch formuliert aus; erordnet, ergliedert sein Material mit den Mitteln eines —ich sage das mit vollem Gewusstsein— bedeutenden Dramatikers".

ikusten dezunez Piscator'ek orain berrogeitamar urteko «dadaismoa» aztu ta bazterrean utzi duala. Au berrizale itsuentzat ikasbide ona da, gure gazteak ahanzi behar ez dutena. Piscator teatro-gizon trebearen aldaketak beste gauza asko erakusten dizkigu. Bertolt Brecht bera, bizi izan ba'litz nork daki zer bide artuko zituan. Azken aldera bere zenbait politika ideia ta estetika asmoak alde batera utzirik zeuzkan eta teatrogintzan erdiko bidetik joko zuala esan diteke. Ez zituan Artearen, antze-lanaren eta didaktikaren indarrak ukatzen eta auek gero ta geiago sartzen zituan bere lanetan.

Gaurko Teatroan izen eta fama aundia baldin ba'du ez da marxista kutsuzko teatroa sortu zualako, ezen, Artearen legeak, dramatikaren arauak ondo ezagutu ta betetzen zekielako.

Alderantzian, beste orrenbeste esan diteke Paul Claudel edo beste edozein katoliko idazlerengatik, Gaia ta joera da gutxienik. Nola tajuz erabili, ortan dago koska! Jocista ala marxista tankera izan, publiko-jendeak, erriak beretzako din dan teatro-ikusgarri bat behar duala. Copeau idazle prantzesak igartzen zion bezela: «Bitatik bat, bigarko teatroa komunista edo katolikoa izango zala» (10).

BIDE BERRIAK BAI, BAIÑAN EZ OKERRAK

Eta okerrak dira nere irudiko oraingo dramagille batzuek aukuraturiko bideak. Naiz «surrealismo, existenzialismo, absurdokeria»... eta beste edozein ezizenez deituagatik. Ataka txarrera daramaten bide makurrak.

Nik Donostia'n itzaldia egin geroztik Cordoba'n bildu ziran 1965-garren Azaroan España ta Ameriketako teatro-zale zenbait, tartean José Mojika —praile-antzezlari ospetsua— Teatroari buruz izketaldian jarduteko alkarri asmoak agertze arren. «Conversaciones Nacionales de Teatro» (11). Rodríguez Méndez jaunaren itzalditik onoko pus-kak artzen ditut: «Apoyar el teatro en teorías o problemáticas no resueltas en el campo de la cultura, es trabajo inútil. Me parece absurdo pretender que el teatro sea un arma progresiva cuando la realidad es multiforme y están en juego fuerzas activas y reactivas. Es un error convertir el teatro en plataforma para otras actitudes distintas de lo meramente teatral.» Eta ez noa geiago aldatzera ez luzatzeagatik. Bakarrik azkeneko elkarrizketan, Gala jaunak esandakoa adieraziko dizuet: «Un teatro destinado a una clase social pierde su razón

(10) Théâtre Populaire. Paris 1947.

(11) Primer acto 1966 n.º

suprema de ser: pierde su universalidad. Si damos más importancia a una fregona que a una duquesa cometemos el mismo error que si preferimos la duquesa a la fregona.» Nere iritziarekin bat datozen asmo ta ideiak. Lehenago aitatu dugunez Gizarte-teatroa bai, baiñan ez nola nai, gaizki ikusi, ta baldar eta trakets egiña. Bestela soziolojia txarra ez ezik Teatro txarragoa egiten da oraindik. Teatroak bere elburua ba-dizu, baiñan ez da berez azken muga bat.

Teatro-lanek lenengo zentzua behar dute, gizonen eta munduak behar dituen antzera. Arte-legeak, antze-lana eta argitasuna bitez aintzindari, politika, soziolojia ta gañeratiko ideiolojiak beren lekuan utzirik. Zeren teatroari larregi eskatzen baldin ba diozute alperrik galdu eta fin gaizto eginen du.

Gizonezkoen problema ta korapilloak antzezkiuz eta errepresentazioaren bidez askatzen laguntzea ez da gutxi. Onela teatroa erriaren serbitzari billakatzen da eta Antzokia, benetan atsegin eta pozkari toki ta lekua izan ditek, gizonen elkarrekin bilduta, itxaropen eta irudimenez beterik daudeken tokia. Gizonen elkartasuna sendotuko duan toki dohatsua. Zenbat eta jendetza geigo bildu ordun eta indar aundiago izango du.

Teatro'aren urrezko aldia, antziñan, Grezia'ko urietan jendea erruz, ausarki biltzen zaneko uaxe izan zan; ta gero kristau-aroan, Katedralen ataritan, fededunok, goiko ta beheko, pillan biltzen ziran denboran.

Iritzi auek, asko beintzat, «Esprit» aldizkari aurrerazalea irakurriaz atera ditut, gezurra dirudin arren. Eta beste asko esango nikituzuteke zuek aspertzeko beldurrik ez ba'nu. Nere opinia, gañerantzean ezaguna dezute ta aspaldidanik aldizkari ta itzalditan emana dut. Azkenik nere «Teatro Euskaro» bi liburuetan (12). Berririo esatea zuek gogaitaraztea litzake. Ordua aurrera doa ta nere ondoren agertzeko diran komeriante-antzezlariai toki eman behar diet beren jardun, mintzo ta irudiez piztu zaitzaten.

ELKARRIZKETA BAT, ETA KOMERIA BATEN AGERRALDIA

Lendabizi Olaizola agurgarriaren «*Bigar arte ja, jai!*» elkarrizketa entzun ta ikusiko duzute «Iztunde» Eskolakoak agertua. Quintero-tarren «*Mañana de Sol*» antzera tajaturik dago. Gero «*Neskatilla ezkongai*» Ionesco'ren «*La jeune fille à marier*» lantxotik euskeratua.

(12) Teatro Euskaro. Dos tomos. Ed. Auñamendi. San Sebastián, 1965.

Onetzaz EGAN aldizkarian auxe nion: «Ionesco'ren teatroa «surrealista» dugu, realismoaren gaiñetik dagona, egiaren itxurik gabea. Amets estu baten idurikoa. Aren egia ez da gure egia; aren mundua ez da gure mundua. Izkera ere ez da guk darabilkiguna. Nola bat etorri? Ez da arritzeko teatro mota orrek ez gure gogo asebetez. Ez du ezer erakutsi nahi testigutza baizik: ez da lekuko bat besterik. Ibsen'en eskolak ideia-teatroa sortu ba zuan, Ionesco'rena da «absurdozko» teatroa, eta onela deritzaie A. Artaud'en jarraitzaillai.

Ondoren Gabriel Aresti'ren «Beste mundukoak eta Zoro bat» komedia'tik «Jarrai» taldekoek agerraldi bat azalduko dizute. Indar aundiko dramakizuna iruditu zitzaidan ikusi nualarik, bere bersolari, deabrukeri ta guzi. Egilleak dionez: «Euskal tradizio zahar bat berriatu nahi izan du. Tradizio horrek mondrautar antzerkigille Pedro Iñazio Barrutia'n gorputz artu zuen eta aren ikasle aitortzen da.» Abegi onez aitzazue guziok, egille ta antzezleri, eta egiozute agur eta txalo jortze bero bat emen aurrean ikusten dudana don Jose Olaizola, aspaldiko musikalaria ospetsu ta euskel antzerkigille zaharrari.

AZKEN ITZAK

Barruan nituan geienak esan dizkitzuedala uste dut, baiñan sermolariari gerta oi zaiena ezin bukatu azken aolku zenbait eman gabe. Zuek, gazteok, ontzat artuko dituzute edo ez. Gogoko zaizuten bidetik jotzeko eskubide osoa dezute noski. Ez dizuet ukatuko zeon buruaren jabe bait zerate. Zoazte, beraz, aurreruntz, bete betean bide berriak asmatzea opa dizuet.

Barkatuko al didazute, ordea, zuen aurrean nekez ikusiko nauzutela, berriz izlari gisa-ta nere biotzaren azken lasaitze au. Ez natzazute nere buruz mintzatuko baizik André Maurois idazle aundiaren itzak arturik: «*La maladie du siècle*» bere idaz-lanetik. Gizaldi onen gaitza, euskeraz itzuliaz, munduaren irudi beltz, illun eta goibela azaltzen leiatzea omen. Beti gizon-emakumezkoai biotza gal arazi ta lur jo nahiez dabiltzala dirudi.

Bidegabekeria ta okerrak besterik ez dizkitzute agertuko. Munduan beste gauzarik ez balego bezela.

Sendimendu on, zuzen eta jatorrak batere interesgabeak dira aientzako. Leialtasun, garbijokatze, prestu izatea, parregarrizat, ridikulotzat artzen dituzte: eredutzat, aldiz, jende doakabe, deitoragarri ta mixerablea. Gizarajo oriek likiskeria griñez eta mozkorkerian murgildurik, beren zoritxar eta ondamera ahaztutzeko egiten dutena bakarrik artzen dute aintzakotzat. Bestelako gizonetzko ondrau, zindo-

en bertute arrunt, doai eta egiñalak ez dira deus. Guziak azpikoz gora jarri beintzat eta zoazte gero gizonari jator eta egoki, zuzen jarduteko esatera. Balorea behar du. Eta André Maurois'ek onela bukatzen du:

Emendik eun urtera biziko diran jendeak galdegingo dute: Nola diteke, ordea, gure aurrekoak onelako etsipen latz, desesperazio garraz, eta amildegi beltz hori onetsi ahal izana?

Gai au bera astindu du J. Arbo idazleak «La carrera al abismo» deritzan bere artikulu batean. «Amildegi bide hori Kurt W. Moreck aleman idazle gazteak goratzen duana da, orain arterañoeko zillegigo ta moral guzia ankaz gora jaurtiaz.

Zer dala ta? Bada, berrikeriaz itsuturik, atzeratuak ez daudela, aski ausartak dirala erakusteagatik. Lehengo urre-iritzi edo prejuizioetan ez eroritzeagatik, iñozo ez agertzeagatik beste iñozokerietan egiten dute oztopo.»

Sermolaritzan ari naizela norbaitek botako dit. Ez da gezurra baiñan zuberotar pastoraletan beti da azken prediku bat. Eta nerea auxen da: Teatroan gizonaren problema guziak sar ditezkeela: gizar-teko auzi, griñak, garraztasunak. Teatroak Jutziziaren alde joka behar du, bai. Egiaren alde Teatroaren eremuan, poz, atsegin eta zoriona billa behar da. Gazteak!: Zuek ikus zer bidetatik jo! Zeon eskuetan dezute aukera, Baiñan kasu eman! Ibil zaitzete arduraz, Teatroaren lege, neurri ta araupean, Goiko graziak aragitzen zaituztela. Ez aztu publiko jendearentzat lanean ari zeratena. Eta Teatroa, guzion antzokia ez dala «*bourrage de crâne*» egiteko lekua. Kezkaz erein, bai!, kasketarik ez ordea! Ez sakristi kasketarik, eta ezta demagojia kasketarik. Zaitzete elkarkoi ta ez asarreko; bihotz-zabal eta ez zimadarraio. Eta onela teatro-jai, antzezkizun sakon ederrik, ikusgarri alai ta altxagarririk gertuko dituzute. Garratzak behar bada baiñan beti teatrotasunean.

Amaitzeko oroi-agur bat eranegun emendik mintzatu zan Epherre kalonje jaunari ain kantu ta dantza xaramelaz Zubero'ko pastoralak agertu zizkigulako.

Beste orrenbeste A. Zubikarai ondarrutar adiskideari Bizkai aldeko itsaso ta arrantzaleen gatz et kresalez bizitu bait gindun BOGA BOGA! euskal-teatrozale guzoi otsegiñez! Eupada au jasoaz eta Euskaltzaindia'ren itzak goiburur arturik erantzuna ematen diot:

«EKIN ETA JARRAI.»

ANTONIO MARIA LABAYEN

Donostia, 1965 garren urteko Iraillaren 25'n.